

Indledning

KLASSE- BEGREBET FØR OG NU

Af Flemming Mikkelsen,
Søren Kolstrup og
Bent Gravesen

Dette temanummer er båret frem af et ønske om at sætte fokus på de sociale magtforhold i et historisk perspektiv. Temanummeret bygger på en interesse for at analysere magtforholdenes asymmetriske fordeling i fortid og nutid. Kan klasseanalytiske tilgange bidrage til at analysere og forklare sådanne sociale delingslinjer og de hermed forbundne konflikter? Giver et begreb om sociale klasser forklaringskraft, når det drejer sig om at analysere magtens fordeling og de skiftende økonomiske, sociale, politiske og ideologiske konflikter, der er knyttet hertil?

En social gruppe og en sociale klasse kan udøve kontrol over mange former for magtressourcer. Der kan være tale om forskellige former for økonomisk besiddelse og/eller kontrol. Det kan være kontrol over produktionsmidler i form af jord, kapital og teknologi. Der kan være tale om kontrol over produktionsmidlernes anvendelse, organiseringen af den samfundsmæssige produktion samt magt over produktionens resultat og dens fordeling. Men der kan også være tale om politiske og ideologiske magtinstrumenter.

Det er vores påstand, at de magtressourcer, som en given klasse besidder, indgår i og bruges i kampen mellem de forskellige befolkningsklasser. Dermed er der grund til at antage, at magtressourcernes sociale fordeling også rummer en forklaringskraft, når det drejer sig om at forklare historisk udvikling inden for bredere samfundsstrukturer. Historien er "klassekampens historie" i den forstand, at den bl.a. er en historie om udviklingen i magt, dominans- og udbyttningsforhold under forskellige samfundsformationer.

Selv om vi således hører til dem, der finder klasseanalytiske tilgange frugtbare inden for samfundsvidenskabelig og historisk forskning, hører vi på ingen måde til dem, der mener, at historien og samfundsudviklingen alene er en "klassekampens historie". Vi vil i dette temanummer og i den debat, der forhåbentlig følger heraf, insistere på, at klasseanalysen ikke forudsætter "et alt-eller-intet-perspektiv".

Man kan med stor fordel udbygge og sammenkoble klasseanalysen med f.eks. statushierarkier, etnicitet, køn, livsstil og værdikamp. Men vi vil samtidig insistere på magtanalysen. For os at se bliver samfundsvidenskab og historieforskning let amputeret, hvis man systematisk fortrænger magtanalysen. Den historiske dybde forsvinder ved samme lejlighed.

Klasseanalysen kan antage – og har gennem tiderne antaget – mange former, som det bl.a. påpeges i Curt Sørensens artikel om kritisk klasseanalyse og Bertel Nygaards artikel om klassebegreber i dansk historieskrivning, ligesom temanummerets ganske forskelligartede tilgange og klasseanalytiske begreber illustrerer noget af variationsbredden i de klasseanalytiske tilgange til samfundsforskning og historieforskning.

Vi finder det frugtbart at tage udgangspunkt i et flerdimensionelt klassebegreb. Her tænker vi bl.a. på de klasseanalytiske tilgange, der på én gang rummer et objektivt klassebegreb, hvor man kortlægger de økonomiske og sociale forhold, bl.a. fordelingen af kontrollen over produktionsmidler, produktionsprocesser og det samfundsmæssige merprodukt, hvorunder en kategori af borgere virker, og et subjektivt klassebegreb, hvor klassesammenhængen er en aktiv proces og en subjektiv selvforståelse. Stine Faber er i sin artikel optaget af at analysere, hvorledes følelser af klassesammenhæng i dag manifesteres gennem modstand, afstandstagen og dis-identifikation snarere end gennem accept og identifikation.

En klasseanalytisk tilgang med et flerdimensionelt klassebegreb åbner for analyser, der ser den konkrete historiske udvikling ud fra dialektiske struktur-aktør-relationer. Lars K. Christensen analyserer i sin artikel den moderne danske arbejderklasses skabelseshistorie som en historie om, hvorledes objektive eksisterende og subjektivt erkendte klasseinteresser væves sammen med modernitet til det, han kalder en proletarisk modernitet. Nils Kærgaard analyserer med udgangspunkt i såkaldt dansk værdipolitik, hvorledes det fortsat er relevante at afsøge og synliggøre de

økonomiske interesser og interesse modsætninger, der ligger til grund for en tilsyneladende idealistisk argumentation.

I næste nummer af Arbejderhistorie (2010/1) bringes en artikel af Peter Wad, der analyserer sociale og politiske koalitioner, genese og dynamik omkring samfundsmæssige udviklingsprojekter og ser i den forbindelse på mulighederne for at bestemme disse sociale og politiske kræfter ud fra deres sociale klasseposition i 1980ernes kriseramte Latinamerika og 1990ernes mere succesfulde industrialiserende vækstøkonomier i Østasien.

I næste nummer bringes endvidere en artikel af Anders Hadberg, der afsøger et objektivt klassegrundlag – i form af en ustabil ligevægt mellem forskellige og modsætningsfyldte sociale klasser og klassefraktioner – for ideologiske og politiske fænomener – i dette tilfælde nyliberalismen i Danmark.

Mange har gjort den klasseanalytiske tilgang en bjørnetjeneste ved at forsimple klassebegrebet. Alt for ofte reduceres klassebegrebet til et rent økonomisk begreb eller tilmed et rent økonomisk fordelingsbegreb. Herved mister klassebegrebet ikke blot sin kritiske skarphed, som Curt Sørensen påviser i sin artikel. Samtidig undergraves selve relevansen af en klasseanalytisk tilgang.

Her kan vi ikke lade være med at nævne et særligt eksempel på forsimpel af klassebegrebet: brugen af et påstået marxistisk klassebegreb til at argumentere imod relevansen af enhver klasseanalytisk tilgang til studiet af nyere vestlige kapitalistisk samfund.

Det er velkendt, at der i den marxistiske tradition har der været en omfattende diskussion af sammenhænge mellem den objektive klasseposition ("Klasse an sich") og den subjektive klasseidentitet eller -bevidsthed ("Klasse für sich"). Men én ting har langt de fleste forskere været enige om: Der er ikke tale om nogen simpel en-vejs-sammenhæng.

Ikke mindst arbejderbevægelsens historie har vist os, at den subjektive formulering af objektive klasseinteresser altid har været selektiv. Det gælder uanset, om det har været en faglig solidaritet, der koncentrerede sig om

“brød på bordet” gennem kollektive overenskomster om løn- og arbejdsforhold, eller det har været kampen for lønmodtagerrettigheder, der har sat grænser for arbejdsgiveres vilkårlighed og i stedet givet lønmodtagerne rettigheder og muligheder i arbejdslivet.

Netop derfor er det bemærkelsesværdigt, at folk, der i øvrigt frabeder sig ethvert slægtskab med Karl Marx’s teorier, har brugt netop et sådan ubrugeligt økonomisk deterministisk klassebegreb til at afvise relevansen af klasseanalytiske tilgange. Den forhenværende statsminister og Venstre-formand Anders Fogh Rasmussen er blot en blandt mange, der (måske uden at være sig det bevidst!) har insisteret på en sådan simpel sammenhæng mellem “væren” og “bevidsthed”, mellem objektiv klasseposition og subjektiv klasseidentitet. Anders Fogh Rasmussen elskede at erklære klassekampens tid for afsluttet med det argument, at klassesamfundet ikke længere eksisterede. Ingen asymmetriske magtrelationer, ingen sociale klasser – ergo ingen klassemodsetninger, klassekamp eller klassebevidsthed var Fogh Rasmussens simple argument. I det omfang han overhovedet har fremført empiriske argumenter for dette ræsonnement, har han henvist der til, at der jo ikke længere er nogen, der kalder sig selv arbejderklasse: Ingen klasseidentitet og –bevidsthed, ergo ingen arbejderklasse og intet klassesamfund. Altså den stik modsatte determinisme: ingen subjektiv arbejderklassebevidsthed, ergo ingen objektiv arbejderklasse. Argumentationens cirkelslutning er tilendebragt.

En sådan argumentation bygger på den grundlæggende forudsætning, at den objektive

klasseposition med en naturlovs nødvendighed skaber sit eget spejlebillede i menneskers bevidsthed og praksis i form af subjektiv klassebevidsthed. Hvis man som vi tillader sig at stille spørgsmålstejn ved en sådan mekanisk økonomisk determinisme, åbner det for helt andre analytiske sammenhænge. F.eks. bliver det et åbent forskningsspørgsmål at undersøge de faktiske dominans-, magt- og udbytningsforhold og deres udvikling i et givet samfund. Ud fra sådanne konkrete analyser giver det så først mening at diskutere, hvorvidt der er tale om klassesamfund.

Tilsvarende bliver det et åbent spørgsmål at analysere, hvorledes en bestemt asymmetrisk fordeling af magt og eksistensen af bestemte sociale klasser spiller sammen med særlige subjektive identitets- og bevidsthedsformer i og mellem de sociale klasser. Med en sådan tilgang bliver det f.eks. en mulighed, at de reelt eksisterende (objektive) klasser snarere formulerer sine subjektive klasseforestillinger som afstand og disidentifikation end som nærhed og tilhørighed, som Stine Faber påpeger i sin artikel.

For os at se er der også i den fortsatte samfundsanalyse og historievidenskab brug for klasseanalytiske tilgange, der analyserer fortidens og nutidens klassesamfund ud fra et flerdimensionelt klassebegreb. Det gælder ikke mindst studiet af det anonyme borgerskab og dets netværk samt den moderne arbejderbevægelses historie. Selv studiet af den arbejderklasse, der benægter at være arbejderklasse, og hellere vil være ‘almindelige mennesker’, kan drage nytte af de klasseanalytiske tilgange.